

Maria Radziszewska

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

ORCID: 0000-0003-0572-7631

Bolesław Wytrążek (1907–1978) i jego wkład w organizację i rozwój szkolnictwa pedagogicznego w Olsztyńskim

W opracowaniu został zaprezentowany biogram Pomorzanina Bolesława Wytrążka z wyróżnieniem jego drogi do zawodu nauczycielskiego i pracy w nim oraz jego wkładu w rozwój zakładów kształcenia nauczycieli. Szczególną aktywność w zakresie organizacji szkolnictwa pedagogicznego rozwijał na Warmii i Mazurach, w regionie, z którym związał się w 1945 roku i pozostał do kresu swych dni. Założył i prowadził szkoły pedagogiczne w Morągu, Mrągowie i Giżycku, uruchomił Studium Nauczycielskie w Olsztynie, pracował w Wyższej Szkole Nauczycielskiej w Olsztynie. Wytrążek, absolwent Uniwersytetu Jagiellońskiego, zajmował się działalnością dydaktyczno-wychowawczą, pedagogiczną, organizatorską i społeczną. Zasadne jest przypomnienie wkładu Wytrążka w proces organizacji szkolnictwa pedagogicznego i instytucjonalizacji olsztyńskiej pedagogiki.

Słowa kluczowe: pedagogika, Warmia i Mazury, Bolesław Wytrążek, zakłady kształcenia nauczycieli

Bolesław Wytrążek (1907–1978) and his contribution to the organization and development of pedagogical education in the Olsztyn region

The study presents the biography of the Pomeranian Bolesław Wytrążek, especially his path to the profession and working as a teacher his contribution to the development of teachers' education institutions. Particular activity in the field of organizing pedagogical education developed in Warmia and Mazury, a region with which he became associated in 1945 year and remained until the end of his days. He founded and directed secondary pedagogical schools in Morąg, Mrągowo and Giżycko, established the Study Teachers' College in Olsztyn, he worked at the Teachers' College in Olsztyn. Wytrążek, a graduate from the Jagiellonian University, dealt with teaching, educational, pedagogical, organizational and social activities. It is justified to recall the Wytrążek's merits in the organizational proces of pedagogical education and institutionalization concerning Olsztyn pedagogy.

Keywords: pedagogy, Warmia and Mazury, Bolesław Wytrążek, teachers' education institutions

Wstęp

Postać Bolesława Wytrążka jako pedagoga i nauczyciela dobrze wpisuje się w ogólnopolskie, jak i regionalne świętowanie w roku 2024, w którym obchodzi się 70 lat od powołania zakładów kształcenia nauczycieli, jakimi były studia nauczycielskie (SN). Pierwsze SN uruchomiono we wrześniu 1954 roku w Olsztynie¹. Ich organizatorem i pierwszym dyrektorem był mgr Bolesław Wytrążek.

W biografii Wytrążka (1907–1978) można wyróżnić kilka okresów, w tym pomorski, bydgoski, okupacyjny, mazurski oraz olsztyński. Poza wątkiem mazurskim opracowanym przez Dorotę Achremczyk (2000, s. 84–99) nadal brak jest syntetycznego ujęcia tego biogramu. Autorka podjęła próbę wypełnienia tej luki ze szczególnym zwróceniem uwagi w życiorysie Wytrążka na przebieg jego kształcenia i uzyskiwania uprawnień do wykonywania zawodu nauczyciela.

Podstawą zamierzeń badawczych stała się jakościowa analiza materiału źródłowego, w tym materiałów cudzych (np. urzędowych), materiałów osobistych (np. życiorysów), głównie przechowywanych w Archiwum Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie².

Dzieciństwo i lata szkolne

Bolesław Wytrążek przyszedł na świat 2 marca 1907 roku w Neu Klunkwitz (Nowe Krąplewice) jako syn Franciszka i Rozalii z domu Przybilska. Ojciec Franciszek był od 1914 (D. Achremczyk, 2000, s. 84) do 1916 roku robotnikiem folwarcznym na terenie Meklemburgii, a następnie robotnikiem kolejowym w Nowych Krąplewicach i w Laskowicach³. Zmarł w 1928 roku. Matka zajmowała się domem, odeszła z tego świata w 1923 roku. Bolesław wychowywał się w wielodzietnej rodzinie. Miał liczne rodzeństwo, w tym m.in. siostry Martę, Jadwigę, Gertrudę, Wandę i Zofię⁴ oraz braci Franciszka i Stanisława. Choć rodzina zamieszkiwała

¹ W 1954 roku poza Olsztynem studia nauczycielskie powołano w Toruniu, Szczecinie, Kielcach, Poznaniu, Stalinogrodzie, Raciborzu.

² W tekście na dole strony zastosowano opisy źródeł archiwalnych oraz przypisy merytoryczne.

³ Archiwum Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, Akta osobowe pracowników WSP (dalej AUWM WSP), Wytrążek Bolesław, Życiorys, Olsztyn, dn. 13.12.1945, k. 17.

⁴ Siostra Zofia Wytrążek zmarła w czasie okupacji.

w Prowincji Prusy Zachodnie (Provinz Westpreussen), to kultywowała polskie tradycje oraz przywiązanie do religii rzymskokatolickiej⁵.

Bolesław edukację rozpoczął w czasie I wojny światowej w szkole niemieckiej na terenie Meklemburgii, gdzie wówczas mieszkała jego rodzina. Na tym etapie kształcenia, jak sam wspomina: „Do szkoły powszechnej uczęszczałem w Retzowie (Meklemburgia), w Nowych Krąplewiczach i w Laskowicach, pow. Świecie, gdzie w 1921 r. ją ukończyłem”⁶. Do Nowych Krąplewic Wytrązkowie powrócili w 1916 roku. Była tam szkoła niemiecka założona w 1887 roku. Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości nadzór nad szkołą objęły polskie władze. W szkole zorganizowano naukę w klasach od I do III (*Historia Szkoły Podstawowej*). W związku ze zmianą miejsca zatrudnienia ojca w 1918 roku również Bolesław przeniósł się do nowej placówki. W Laskowicach szkoła znajdowała się w pobliżu dworca kolejowego. Była to szkoła jednoklasowa, którą w 1909 roku zorganizował nauczyciel Robert Wulf (*Sto lat oświaty w Laskowicach*). Szkoła głównie służyła potrzebom ludności zamieszkującej osiedle kolejowe. Po wejściu w życie postanowień traktatu wersalskiego i przejściu tych ziem pod administrację polską (Dekret, 1920), struktura ludnościowa w Laskowicach-Dworzec w 1921 roku zmieniła się na korzyść Polaków. Z 777 ogółu mieszkańców to Polacy względem Niemców stanowili większość (87%). Ludność wyznania rzymskokatolickiego przynależała do parafii w gminie Jeżewie w województwie pomorskim. Bolesław w Laskowicach ukończył IV oddział polskiej jednoklasowej szkoły powszechnej.

Wówczas większość dzieci z rodzin wielodzietnych pozostawała na poziomie kształcenia podstawowego. W przypadku Bolesława o jego dalszych losach edukacyjnych zadecydowała jego pilność. Jak sam wspomina: „dzięki dobrym postępom w nauce zostałem skierowany przez Kuratorium Okr. Szkolnego w Toruniu w r. 1921 do Państw. Sem. Nauczycielskiego do Tucholi”⁷. W odrodzonej Polsce to seminaria odgrywały rolę wiodących zakładów kształcenia nauczycieli. Organizowano je w oparciu o dekret Naczelnika Państwa z dnia 7 lutego 1919 r. O kształceniu nauczycieli szkół powszechnych w Państwie Polskim (Dekret, 1919), zmieniając ich strukturę z trzech do pięciu lat kształcenia i łącząc je z preparandami.

Na Pomorzu tradycje kształcenia nauczycieli w 3-klasowych seminariach nauczycielskich i szkołach przygotowawczych, tzw. preparandach, regulowało rozporządzenie z dnia 15 października 1872 r. *Allegemeine Bestimmungen betreffend das Vokschulpriparanden- und Seminarwesen* obejmujące Prowincję Prus Zachodnich. Do czasu przejścia tych terenów przez władze polskie organizo-

⁵ AUWM WSP, Wytrązek Bolesław, Życiorys, Olsztyn, dn. 12.01.1955, k. 10.

⁶ AUWM WSP, Wytrązek Bolesław, Życiorys, Olsztyn, dn. 26.05.1969, k. 7.

⁷ AUWM WSP, Wytrązek Bolesław, Życiorys, Mrągowo, dn. 21.04.1950, k. 74.

wano na Pomorzu siedem seminariów o charakterze męskim w następujących miejscowościach: Toruń (dwie placówki), Grudziądz, Lubawa, Kościerzyna, Tuchola i Wejherowo. Od 1919 roku pod patronatem Ministerstwa byłej Dzielniczy Pruskiej następowało stopniowe przekształcanie zakładów niemieckich w polskie. Jako pierwsze uruchomiono preparandy w Kościerzynie, Tucholi, Pelplinie i Lubawie. Seminarium męskie zorganizowano w 1920 roku w Kościerzynie, Grudziądzu, Toruniu i Lubawie, zaś żeńskie w Toruniu i Wejherowie (Eustachiewicz, 1936, s. X–XI). Zakłady kształcenia nauczycieli z uwagi na ówczesne potrzeby kształcenia sił polskich stały się placówkami rozwojowymi, rosła ich liczba oraz zmieniała się ich organizacja. Edukacja w tego typu placówkach otwierała drogę do zawodu nauczycielskiego, gdyż tam, „całe życie seminarzysty poświęcone było wzrastaniu w rolę przyszłego nauczyciela” (Cierzniewska, 2001, s. 235).

Bolesław rozpoczął naukę w byłym seminarium niemieckim w Tucholi. Placówka została powołana do życia staraniem radcy prowincjonalnego dra Goebela z Królewca i nauczyciela gimnazjalnego Wetzkiego z Chełmna w 1874 roku. Władze polskie przejęły ją 24 stycznia 1920 roku i po uporządkowaniu gmachu 15 kwietnia 1920 roku otwarto w nim polskie seminarium. Przyjęto 71 uczniów, utworzono również internat. Bolesław w 1921 roku, po złożeniu egzaminów został przyjęty na I kurs. W czasie jego pobytu seminarium kierował Jan Szczypiński (ur. 1878, nauczyciel matematyki i pedagogiki). Językiem wykładowym stał się język polski. Język polski był wykładany na każdym kursie po 6 godzin tygodniowo z zastosowaniem podręczników Stanisława Tarnowskiego i Romualda A. Bobina (*Wypisy*, 1904). Zwiększenie liczby godzin języka polskiego miało podkreślić, szczególnie na terenach byłego zaboru pruskiego, znaczenie nauki języka polskiego. W roku szkolnym 1922/1923 zorganizowano już 5 klas i 5 oddziałów, do których uczęszczało 155 uczniów, w tym 14 dziewcząt (Zagórowski, 1924, s. 372). Nauczaniem zajmowali się powołani przez Komisję dla Spraw Wyznaniowych i Szkolnych przy Województwie Pomorskim następujący nauczyciele: Konstanty Celewicz (ur. 1878, wykładał język polski, historię), Władysław Rompa (ur. 1893, uczył języka polskiego, propedeutyki filozofii, historii, gimnastyki), Sylwester Smoliński (ur. 1891, wykładał matematykę, prace ręczne), katecheta dr teologii ks. Leopold Strogulski (ur. 1979), Maria Szczekówna (ur. 1890), Alfons Warczak (ur. 1896, nauczyciel przedmiotów: pedagogika, język polski, śpiew i muzyka), Stanisław Wawrzyniak (ur. 1883, polonista, matematyk), Władysław Wieczorkiewicz (ur. 1883, matematyk), Serwacy Zieliński (ur. 1887, wykładał fizykę, chemię, przyrodznawstwo), Józef Zatorski (ur. 1891, nauczyciel rysunku) (Eustachiewicz, 1936, s. 612–614). W zakładzie pracował jako nauczyciel Zygmunt Szulczyński (ur. 1897), z którym Wytrząsek zetknął się w 1945 roku. Wszyscy nauczyciele byli wyznania rzymskokatolickiego, poza Celewiczem, który przynależał do Kościoła greckokatolickiego. Grono nauczycielskie chętnie

włączało się w różne inicjatywy, np. pozaszkolne wykłady w ramach tzw. uniwersytetów powszechnych, wraz z uczniami seminarium urządzali przedstawienia artystyczne, angażowali się w pracę różnych stowarzyszeń i organizacji społeczno-kulturalnych.

Rok 1921 dla Bolesława był wyjątkowy, gdyż opuścił dom rodzinny, zamieszkał w internacie i rozpoczął kształcenie w szkole średniej w celu zyskania uprawnień do wykonywania zawodu nauczyciela, o którym marzył (D. Achremczyk, 2000, s. 84). Ten rok był również szczególny dla seminarium nauczycielskiego, w którym podjął naukę. To właśnie wtedy w tucholskim zakładzie na IV kursie seminarium po raz pierwszy przystąpiono do wykładów z pedagogii. Był to początek zorganizowania pracowni psychologicznej. Tam „przyszły nauczyciel czerpał wiadomości o dziecku z obserwacji, poczynionych na żywym, konkretnym materiale” (Eustachiewicz, 1936, s. 606). Seminarzyści IV i V kursu w pracowni psychologicznej zapoznawali się z takimi zagadnieniami, jak np.: antropometria szkolna, optometria, spostrzegawczość, uwaga (w tym testy Bourdona, badania tachistoskopem Wilhelma Wundta), pamięć (metody Nieczajewa, Colme, Bernsteina, doświadczenia za pomocą mnemometru), zmęczenie (testy Emila Kraepelina, ergografem), inteligencja (testy Bineta-Simona⁸, testy Jana W. Dawida), rozumowanie, uczucia, sprawność ruchowa (amerykańska metoda Target-Tracking-test). Poza wiedzą teoretyczną uczniom powierzono zadanie mające na celu zbieranie materiału obserwacyjnego o wybranym dziecku, opracowanie wybranych zagadnień z pedagogiki na podstawie lektury (np. Jana W. Dawida, Johna Deweya, Jakóba Sully’ego) i wypełnienie arkusza indywidualnego (Eustachiewicz, 1936, s. 607–608). Trzy lata później seminarzyści wraz z gronem pedagogicznym zaprezentowali pracownię psychologiczną prezydentowi RP Stanisławowi Wojciechowskiemu (1869–1953⁹), który odwiedził szkołę 5 sierpnia 1924 roku (Eustachiewicz, 1936, s. 612). Wizyta z jednej strony formowała autorytet państwa polskiego jako nadrzędnej wartości wszystkich Polaków, a z drugiej pozwoliła środowiskom lokalnym (Rogucki, 2013, s. 54–56), w tym seminarzystom, zaprezentować swoje osiągnięcia.

19 maja 1926 roku Wytrązek ukończył 5-letnie Państwowe Seminarium Nauczycielskie Męskie w Tucholi i otrzymał świadectwo dojrzałości uprawniające do pełnienia obowiązków tymczasowego nauczyciela w szkołach powszechnych (pierwszy egzamin nauczycielski). Odbyło się to na podstawie bardzo dobrze złożonych egzaminów z następujących przedmiotów: religii, pedagogiki, praktyki pedagogicznej, języka polskiego, historii, nauki o Polsce współczesnej, geogra-

⁸ Testy Alfreda Bineta i Teodora Simona jako skala Bineta-Simona weszły w życie w 1905 roku.

⁹ Stanisław Wojciechowski (1869–1953), prezydent RP w okresie od 22 grudnia 1922 roku do 15 maja 1926 roku.

fi z kosmografią, matematyki, fizyki, chemii i mineralogii, biologii, higieny, rysunków, robót ręcznych, muzyki i śpiewu, ćwiczeń cielesnych. W czasie pobytu w seminarium otrzymywał stypendium, wynikiem czego był zobowiązany do podjęcia pracy w publicznych szkołach powszechnych¹⁰. Nie uchylał się od tego obowiązku. Ponadto zgodnie z art. 8 nowej pragmatyki nauczycielskiej z 1926 roku podjął starania w kierunku uzyskania pełnych kwalifikacji zawodowych. W tym celu należało spełnić następujące warunki: trzy lata nieprzerwanej pracy nauczycielskiej, posiadanie przepisanych dla ustalenia kwalifikacji naukowych i zawodowych oraz wykazanie się w czasie służby zadawalającą pracą nauczycielską (Ustawa, 1926). Zwieńczeniem aktywności Wytrązka było przystąpienie do egzaminu kwalifikacyjnego. 21 czerwca 1929 roku zdał drugi egzamin nauczycielski (kwalifikacyjny) z wynikiem bardzo dobrym przed Państwową Komisją Egzaminacyjną¹¹. Stał się pełnoprawnym nauczycielem szkół powszechnych.

Praca nauczycielska na Pomorzu

Wytrzązek pierwszą pracę w charakterze tymczasowego nauczyciela rozpoczął w jednoklasowej publicznej szkole powszechnej w Gniewowie. Przeniósł się na Pojezierze Kartuskie (Kaszubskie) do wsi położonej między Wejherowem a Rumią. W okresie międzywojennym mieszkańcy korzystali we wsi z usług poczty, gospody z restauracją Beniera. Mieściła się tam też siedziba wójtostwa, nadleśnictwo. Gniewowo, „jako jedyna wieś na północnych Lesórkach [...] posiadała od dawna połączenie telefoniczne z Redą” (Bork, 1994, s. 42). W centrum wsi stał budynek szkolny (Bork, 1994, s. 37–38). W Gniewowie szkoła funkcjonowała już w XIX wieku. Jednak kiedy zabroniono w niej używać języka polskiego, mieszkańcy uczyli „swoje dzieci ojczystego języka w domach. Abonowali i czytali polskie gazety, takie jak «Gazeta Grudziądzka», «Gazeta Gdańska», «Pielgrzym». Miejskowa karczma była organizatorem regionalnych obrzędów ludowych i polskich widowisk scenicznych” (Bork, 1994, s. 50). Język polski znów zagościł w murach szkolnych po wkroczeniu na wybrzeże wojskowych oddziałów gen. Józefa Hallera. W połowie lat 20. XX wieku do szkoły uczęszczało 57 uczniów, co stanowiło 1/5 mieszkańców wsi, wśród których przeważali katolicy (Bork, 1994, s. 52). W Gniewowie Wytrzązek oprócz obowiązków szkolnych rozpoczął współpracę z „Gazetą Bydgoską”. Na jej łamach wydrukowano dłuższy fragment jego

¹⁰ AUWM WSP, Wytrzązek Bolesław, Odpis świadectwa dojrzałości, Bydgoszcz, dn. 30.05.1945, k. 50.

¹¹ AUWM WSP, Wytrzązek Bolesław, Zaświadczenie, Kuratorium Okręgu Szkolnego Pomorskiego w Toruniu, dn. 2.07.1929, k. 24.

rozważań na temat niepoprawnego postępowania dzieci wobec służby. Pewne wskazówki są wciąż aktualne:

[...] część pracy, głównie odnoszącej się do dzieci, przenieść na dzieci same. Niech one same troszczą się o to wszystko, co ich się dotyczy. Niech o ile możliwości same sobie posługują, a nie wyręczają się [...]. Niech zbiorą swe naczynia po obiedzie, niech czyszczą sobie ubranie i trzewiki, niech cerują sobie pończoszki, o ile im wiek na takie roboty już zezwala. Dzieci nauczą się w ten sposób nie tylko pracować, ale i pracę cenić (*Dziennik Bydgoski*, 1929, s. 7).

W tym czasie na Kaszubach Wytrązek poznał nauczyciela Jana Bauera (1904–1940), rodem z Warmii, który namawiał go do pracy w szkolnictwie polskim w Niemczech. Z tej propozycji nie skorzystał (D. Achremczyk, 2000, s. 85).

W Gniewowie przebywał od 1 września 1926 roku do 15 marca 1930 roku następnie powrócił do powiatu Świecie, tym razem do miejscowości Gruczno, gdzie powierzono mu obowiązki kierownika szkoły powszechnej. Awansował na stanowisko nauczyciela stałego. Gruczno, w przeciwieństwie do Gniewowa, było większą miejscowością i ze znacznymi tradycjami katolicyzmu. Pierwszy kościół powstał w XIII wieku, a parafia pw. Św. Jana Chrzciciela należy do najstarszych parafii na Pomorzu. W czasach zaborów parafia administrowała pracę pięciu szkół, w tym jednej katolickiej i czterech protestanckich (*Historia parafii*), z czego szkoła katolicka i jedna protestancka znajdowały się w Grucznie. I taki stan szkół powszechnych z podziałem na szkołę polską i niemiecką w Grucznie utrzymywał się do końca 1939 roku (*Historia szkoły*). Na rok przed przybyciem Wytrązka do Gruczna we wsi było ponad 1300 mieszkańców, gdzie większość stanowili Polacy (89%). Trudnili się oni handlem (3 sklepy kolonialne, 3 z tkaninami i odzieżą), zajmowali się rzemiosłem (29 zakładów) i usługami (3 restauracje) (Pudrzyński, 2019).

Wytrązek jako kierownik 4-klasowej Publicznej Szkoły Powszechnej w Grucznie spełniał obowiązki wynikające z zasady kierownictwa i zwierzchnictwa, ekonomiczne i administracyjne oraz związane z higieną szkolną (Magiera, 2018, s. 391–392). Wymienione obowiązki były wieloaspektowe i czyniły kierownika odpowiedzialnym za ogół przejawów życia szkolnego i pozaszkolnego. W tym czasie był odpowiedzialny za wdrożenie w życie postanowień reformy jędrzejewiczowskiej (Ustawa, 1932), co w rezultacie doprowadziło do zorganizowania w Grucznie szkoły polskiej o najwyższym stopniu organizacyjnym z programem pełnej siedmioletniej szkoły powszechnej (III stopień) i dającej możliwość dalszej edukacji w szkołach średnich ogólnokształcących.

Równocześnie, będąc czynnym nauczycielem, podjął starania w kierunku doskonalenia swoich kompetencji zawodowych.

Gdy nie powiódł się zamiar studiowania na kierunku matematyczno-przyrodniczym w Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie, w roku szkolnym 1932/1933, korzystając z płatnego urlopu, został słuchaczem Państwowego Instytutu Pedagogiki Specjalnej w Warszawie i po złożeniu egzaminów w 1936 roku uzyskał uprawnienia do pełnienia obowiązków nauczyciela szkół specjalnych dla dzieci umysłowo upośledzonych¹². Przewodniczącą Komisji Egzaminacyjnej była Maria Grzegorzewska (1887–1967), która występowała w podwójnej roli jako delegatka Ministerstwa Wyzwań Religijnych i Oświecenia Publicznego oraz jako dyrektor Instytutu Pedagogiki Specjalnej w Warszawie. Wyträżek na egzaminie musiał wykazać się wiedzą z następujących przedmiotów: psychologia pedagogiczna, psychopatologia dziecka z uwzględnieniem podstaw psychopatologii ogólnej, metodyka nauczania upośledzonych umysłowo, podstawy organizacji i dziejów szkolnictwa dla upośledzonych umysłowo, slöjd, śpiew, gimnastyka, gry i zabawy, rysunek. Dyplom nauczyciela umysłowo upośledzonych uzyskał na podstawie przedłożonej rozprawy dyplomowej z zakresu psychiatrii¹³. Tytuł pracy to *Histeria na tle religijnym* (*Dziennik Bydgoski*, 1937, s. 13). Powstała ona pod kierunkiem dra Władysława Sterlinga (*Dziennik Bydgoski*, 1937, 10).

Kolejnym etapem w rozwoju zawodowym Wyträżka było podjęcie studiów. Zamiar ten mógł zrealizować dzięki zdobytym kwalifikacjom w PIPS, gdyż dyplom tej uczelni był respektowany w zamian ukończenia gimnazjum ogólnokształcącego: „W r. 1937 korzystając z urlopu ze zwrotem kosztów zastępstwa, udałem się na studia uniwersyteckie do Krakowa, gdzie przebywałem do r. 1939, tzn. do wybuchu II wojny światowej”¹⁴. Po zaprzestaniu działań wojennych, w 1945 roku powrócił na studia na Wydziale Humanistycznym Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie. Podkomisja dla Magisterium Pedagogiki pod przewodnictwem prof. dra Zygmunta Mysłakowskiego (1890–1971) zaliczyła przedwojenne egzaminy z: historii, psychologii ogólnej, logiki wraz z metodologią i teorią poznania, historii filozofii, pedagogiki i dydaktyki¹⁵. Po wojnie przystąpił do egzaminów m.in. z historii wychowania z uwzględnieniem historii wychowania w Polsce na tle rozwoju społecznego i prądów etycznych, ustawodawstwa szkolnego i organizacji szkolnictwa, psychologii wychowawczej i pedagogiki eksperymentalnej. W czerwcu 1947 roku uzyskał dyplom magistra filozofii w zakresie pedagogiki. Podstawą magisterium była praca dyplomowa z psychologii przygotowywana pod kierunkiem pedagoga, psychologa i lekarza prof. Stefana

¹² AUWM WSP, Wyträżek Bolesław, Życiorys, Olsztyn, dn. 13.12.1945, k. 17.

¹³ AUWM WSP, Wyträżek Bolesław, Życiorys, Olsztyn, dn. 26.05.1969, k. 7.

¹⁴ Tamże.

¹⁵ AUWM WSP, Wyträżek Bolesław, Zaświadczenie, Kraków, dn. 25.04.1945, k. 8.

Szumana (1889–1972) pt. *Rozwój zainteresowań dzieci i młodzieży ze szczególnym uwzględnieniem rozwoju postawy krytycznej*¹⁶.

Przed okupacją mieszkał i pracował w Grucznie. Tu doczekał się trojga dzieci z Ludwiką Sabiniarz (ur. 1910). Związek małżeński zawarli 8 października 1929 roku. Z tego związku zrodziły się kolejno dzieci: Ludwika Rozalia Franciszka (ur. w 1930 roku w Grucznie), Maria Mieczysława (ur. w 1932 roku w Laskowicach), Bogumił Feliks (ur. w 1936 roku). Ostatni syn Zbigniew Waclaw przyszedł na świat po II wojnie światowej w 1946 roku¹⁷. Córki ukończyły liceum pedagogiczne. Najstarsza była nauczycielką, pracowała m.in. w szkole podstawowej w Wipsowie, pow. Olsztyn¹⁸. Córka Maria w 1952 roku wyszła za mąż za pedagoga i ostatniego dyrektora Studium Nauczycielskiego w Olsztynie Waclawa Najmowicza (1929–2003)¹⁹. Synowie podjęli kształcenie na poziomie szkoły wyższej. Syn Bogumił studiował w Warszawie, zaś Zbigniew – w Wyższej Szkole Rolniczej w Olsztynie.

Przełomowym momentem w życiu Wytrązka i jego rodziny był wybuch II wojny światowej. Był zmuszony przerwać kilkuletnią pracę nauczycielską. Oto fragment jego życiorysu:

Po zajęciu terenu polskiego przez armię niemiecką, zostałem dnia 12.IX.39 r. aresztowany i osadzony w obozie internowanych w Bydgoszczy. I stamtąd wywieziono mię po dwóch miesiącach do Generalnej Guberni. Przez niemiecki urząd pośrednictwa pracy [Arbeitsamt] zostałem przydzielony jako siła pomocnicza do urzędu skarbowego w Kutnie. Przez te lata pełniłem funkcję porbocy podatkowego²⁰.

Aresztowanie Wytrązka miało miejsce w czasie największego nasilenia represji wobec polskiej inteligencji celem jej eksterminacji. Szczyt aresztowań na Pomorzu przypadł na okres październik – listopad 1939 roku. Zdaniem Bartosza Januszewskiego wydarzenia te mogły być „spowodowane chaosem wynikającym z likwidacji zarządu wojskowego i stopniowym przejmowaniem władzy na tym

¹⁶ AUWM WSP, Wytrązek Bolesław, Odpis dyplomu magistra filozofii, Olsztyn, dn. 29.05.1945, k. 5.

¹⁷ AUWM WSP, Wytrązek Bolesław, Karta personalna, Mrągowo, dn. 15.06.1947, k. 3.

¹⁸ AUWM WSP, Wytrązek Bolesław, Życiorys, Giżycko, dn. 20.02.1951, k. 75.

¹⁹ Waclaw Najmowicz w 1960 roku uzyskał dyplom magistra pedagogiki w UW, w 1973 roku Rada Wydziału Humanistycznego UMK w Toruniu nadała mu stopień doktora nauk humanistycznych. W latach 1963–1967 pełnił funkcje kierownicze w Liceum Pedagogicznym nr 2 w Bartoszycach. Następnie został służbowo przeniesiony na stanowisko dyrektora SN w Olsztynie (Radziszewska, 2019, s. 13).

²⁰ AUWM WSP, Wytrązek Bolesław, Życiorys, Mrągowo, dn. 21.04.1950, k. 74.

terenie przez tworzące się struktury cywilnej administracji okupacyjnej” (2023, s. 9). Wytrązek uniknął śmierci.

Represje ze strony okupanta dotknęły także rodzinę, której – jak wspominał Wytrązek: „Skonfiskowano całe mienie rodzinne, kilkakrotnie wyrzucano z mieszkania”²¹.

W Kutnie zamieszkał przy ul. Narutowicza 3. Przebywał tam do stycznia 1945 roku²². Z poniższej wypowiedzi wynika, że nie pozostawał bierny w skutek bieżących wydarzeń, również podjął walkę z okupantem:

W wolnym czasie zajmowałem się niezorganizowanym tajnym nauczaniem dzieci i starszej młodzieży. W czasie [...] wyjazdów w teren utrzymywałem stały kontakt z rodzinami polskimi, podtrzymywałem ich na duchu. Znając dobrze teren pogranicza, ułatwiałem przekroczenie granic tym, którzy byli trzymani przez władze niemieckie, czy też uchylali się od obowiązku służby w armii niemieckiej. [...] Od grudnia 1942 zabroniono mi jako Polakowi, wyjazdu w teren, zmuszając mnie do pracy w biurze. Tam mogłem [poddać] się, w czasie częstej nieobecności urzędników niemieckich w szerszym zakresie własnemu doksztalcaniu się, jak i doksztalcaniu polskich koleżanek biurowych, dwie z nich [...] są dziś studentkami uniwersytetu łódzkiego. W sierpniu 1944 wysłano mnie jako robotnika do prac fortyfikacyjnych pod Płońsk, gdzie przebywałem przez 2 miesiące²³.

Należy dodać, że za okres przymusowej bezczynności od 1 września 1939 roku do 31 stycznia 1945 roku zaliczono mu w połowie czas pracy, czyli 2 lata, 8 miesięcy i 15 dni do wymiaru uposażenia nauczycieli²⁴.

Po zakończeniu działań wojennych Wytrązek powrócił w rodzinne strony. Z pewnością w odpowiedzi na apel kierownika Resortu Oświaty PKWN dra Stanisława Skrzyszewskiego (1901–1978) o pilnej potrzebie organizacji szkolnictwa (Wezwanie, 1944) oraz z powodu własnych pobudek zgłosił chęć pracy w służbie państwowej. I dodawał: „Bezpośrednio po częściowym wyzwoleniu ziem polskich spod okupacji zgłosiłem dnia 9 II 1945 r. u pełnomocnika Rządu w Bydgoszcy do pracy w szkolnictwie. Powierzono mi funkcję nauczyciela Państw. Kursów Nauczycielskich”²⁵. Przeniósł się do Bydgoszcy, gdzie już 12 lutego 1945 roku planowano uruchomić sześć szkół powszechnych (*Rys historyczny*). W Bydgoszcy przebywał do 30 listopada 1945 roku, był nauczycielem na Państwowym Kur-

²¹ AUWM WSP, Wytrązek Bolesław, Karta personalna, Mrągowo, dn. 15.06.1947, k. 3.

²² AUWM WSP, Wytrązek Bolesław, Życiorys, Olsztyn, dn. 26.05.1969, k. 7.

²³ AUWM WSP, Wytrązek Bolesław, Życiorys, Mrągowo, dn. 21.04.1950, k. 74.

²⁴ AUWM WSP, Wytrązek Bolesław, Orzeczenie, Olsztyn, dn. 1.09.1945, k. 26.

²⁵ AUWM WSP, Wytrązek Bolesław, Życiorys, Olsztyn, dn. 26.05.1969, k. 7.

sie Nauczycielskim (PKN) przy Liceum Pedagogicznym w Bydgoszczy²⁶. Kursy jako forma skróconej edukacji nauczycielskiej należało organizować przy zakładach kształcenia nauczycieli (Okólnik, 1944). Po II wojnie światowej siedzibę działalności PKN pierwotnie stanowił budynek zastępczy, następnie od września gmach szkolny przy ul. Seminaryjnej 3. Zbudowano go w latach 1905–1907 dla potrzeb Katolickiego Seminarium Nauczycielskiego. W latach 1920–1938 mieściło się tam Państwowe Seminarium Nauczycielskie, następnie Państwowe Liceum Pedagogiczne, od 1957 roku – Studium Nauczycielskie (Mackiewicz, 2004, s. 35–46). Obecnie ma tam swoją siedzibę Wydział Technologii i Inżynierii Chemicznej Politechniki Bydgoskiej im. Jana i Jędrzeja Śniadeckich.

Organizacja i praca w szkolnictwie pedagogicznym na Mazurach i Warmii

Na Warmii i Mazurach istniała pilna potrzeba organizowania polskiego szkolnictwa. Jednak realizację tego zadania utrudniał brak kadry pedagogicznej. Ci, którzy już w kwietniu 1945 roku zaczęli organizować Wydział Oświaty, następnie przekształcony w Kuratorium Okręgu Szkolnego Mazurskiego przy Urzędzie Pełnomocnika Rządu RP w Olsztynie jako organ władzy niezespolonej, własnym sumptem poszukiwali osób do pracy w szkolnictwie w Okręgu Mazurskim. Wykorzystywano własne znajomości w celu pozyskania doświadczonych nauczycieli z innych regionów Polski i zachęcenia ich do pracy w administracji oświatowej i szkolnictwie na tym absolutnie niepewnym terenie (Płotek, 2011, s. 23–24, 165; Radziszewska, 2019a, s. 57–62; Sowa, 1969). W miejsce autochtona Pawła Sowy 1 września 1945 roku decyzją ministra oświaty Czesława Wycecha Kuratorem Okręgu Szkolnego Mazurskiego w Olsztynie został Zygmunt Szulczyński²⁷. Ministerialna nominacja przybyłego z Pomorza Szulczyńskiego, rzutowała nie tylko na trwałość w funkcjonowaniu administracji szkolnej, ale i organizację szkolnictwa różnych szczebli, z uwagi na jego kompetencje i doświadczenie pracy w administracji oświatowej z okresu międzywojennego oraz znajomości. Szulczyński

²⁶ AUWM WSP, Wytrązek Bolesław, Odpis dyplomu, Bydgoszcz, dn. 30.05.1945, k. 51.

²⁷ Zygmunt Szulczyński (1897–1967) – w 1917 roku rozpoczął studia teologiczne w Seminarium Duchownym w Pelplinie, którego nie ukończył. W latach 1919–1921 studiował filologię na Uniwersytecie w Heidelbergu. Następnie był nauczycielem w progimnazjum w Nowym Mieście Lubawskim oraz w Państwowym Seminarium Nauczycielskim Męskim w Tucholi. Od 1929 roku zatrudniony był w Ministerstwie Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego (naczelnik wydziału i wizytator ministerialny). W latach 30. XX wieku pracował w Kuratorium Okręgu Szkolnego Wileńskiego (KOSW). Był członkiem Związku Polskiego Nauczycielstwa Szkół Powszechnych w Wilnie w 1924 roku. W czasie okupacji kierował tajną Komisją Oświaty i Kultury Okręgu Pomorskiego. (Nowak, 2002, s. 275–276; Radziszewska, 2016, s. 90; Zagórowski, 1924, s. 282).

znał Wytrążka z czasów tucholskiego seminarium. Złożył mu propozycję pracy w Okręgu Mazurskim. Miało to miejsce w Bydgoszczy. Tam specjalną wizytę kurator odbył wraz z kierownikiem działu kształcenia nauczycieli w Olsztynie Ottonem Lipkowskim (1907–1982). Lipkowski pochodził z Pomorza (Stankowski, 1998, s. 119–120). Był rówieśnikiem Wytrążka. Poznali się w seminarium w Tucholi, później ich drogi zetknęły się w Warszawie podczas nauki w PIPS. Po wojnie Lipkowski odnalazł Wytrążka w Bydgoszczy²⁸. Z powodu niedoborów kadrowych w Okręgu Mazurskim osobista wizyta przedstawicieli władz KOSM na PKN w Bydgoszczy miała wspomóc poszukiwania nauczycieli do pracy na Warmii i Mazurach (D. Achremczyk, 2000, s. 85).

W listopadzie 1945 roku Wytrążek skierował pismo do KOS Pomorskiego w Toruniu o następującej treści: „Proszę o zwolnienia mię z dniem 1.12.br. od obowiązków nauczyciela Państw. Kursów Pedagog. w Bydgoszczy i przeniesienia mię do Kuratorium Okręgu Szkolnego Mazurskiego. Kuratorium Mazurskie chce mi powierzyć z dniem 1.12.br. obowiązki kierownika zakładu kształcenia nauczycieli w Morągu”²⁹. Prośba została rozpatrzona pozytywnie. Wytrążek przeniósł się na Mazury, które znał z czasów I wojny światowej, kiedy to odwiedzał krewnych ze strony matki w okolicach Działdowa i Nidzicy (D. Achremczyk, 2000, s. 84).

Z pewnością dla Wytrążka, jak i społeczności Mazur były to nowatorskie zadania. Na Warmii i Mazurach nie było bowiem polskich tradycji oświatowych oferujących kształcenie na poziomie średnim czy wyższym. W przeciwieństwie do Pomorza, w okresie międzywojennym na tym terenie nie istniał żaden polski zakład kształcenia nauczycieli. Pilna konieczność tworzenia sieci szkolnictwa powszechnego spowodowana napływem ludności do okręgu mazurskiego wymusiła potrzebę szybkiego przygotowania nauczycieli do pracy w szkołach powszechnych. W tym celu zgodnie z instrukcją do Zarządzenia Ministra Oświaty ws. organizacji roku szkolnego 1945/1946 w szkołach ogólnokształcących i zakładach kształcenia nauczycieli (Mauersberg i Walczak, s. 172–177) zaczęto uruchamiać licea pedagogiczne. W okresie od września 1945 do września 1946 roku otwarto ich pięć. Pierwsze – w Olsztynie – zorganizował Henryk Nalewajk³⁰

²⁸ AUWM WSP, Wytrążek Bolesław, Karta personalna, Mrągowo, dn. 15.06.1947, k. 3.

²⁹ AUWM WSP, Wytrążek Bolesław, Prośba, Bydgoszcz, dn. 26.11.1945, k. 14.

³⁰ Henryk Nalewajk (1906–1979) ukończył Wolną Wszechnicę Polską w Warszawie. W latach 1945–1948 kierował Państwowym Liceum Pedagogicznym w Olsztynie. W latach 1951–1952 funkcję kierowniczą sprawował w Oddziale Szkolenia i Doskonalenia Kadr. Od roku 1958 do 1960 był zastępcą dyrektora Okręgowego Ośrodka Metodycznego w Olsztynie (Radziszewska, 2017, s. 525).

przybyły z Mazowsza, drugie – w Giżycku – Wacław Pochwałowski³¹. Kolejne dwa – Bolesław Wytrązek. Ostatnie – w Szczytnie – Emil Mysłowski z Galicji³².

Wytrązek już w grudniu 1945 roku rozpoczął prace nad utworzeniem Państwowego Liceum Pedagogicznego w Morągu³³. Jednak w roku 1946 roku intensywny napływ ludności w Olsztyńskie spowodował znaczny rozwój sieci szkół powszechnych. Wzrosło zapotrzebowanie na nowe siły nauczycielskie. Nawet miesięczne dopływy nauczycieli w granicach 70–90 osób nie rozwiązywały bieżących problemów kadrowych w Okręgu Mazurskim³⁴. Najtrudniejsza sytuacja była na Mazurach. Postanowiono rozszerzyć ofertę kształcenia przyszłych nauczycieli na własnym terenie. We wrześniu 1946 roku powierzono Wytrątkowi obowiązki zorganizowania nowego zakładu kształcenia nauczycieli, tym razem w Mrągowie, gdzie powołał do życia Państwowe Liceum Pedagogiczne³⁵. Liceum w Mrągowie było pomyślane jako zakład kształcenia młodzieży mazurskiej. Po 1949 roku próbowano Mazurów na siłę uczynić Polakami. Wytrązek nie akceptował takich metod działania, stąd złożył rezygnację z pracy w Mrągowie. W latach 1950–1951 pracował w charakterze nauczyciela w Państwowym Liceum Pedagogicznym w Giżycku, był też dyrektorem tej placówki. Należy podkreślić, że na pięć nowych zakładów kształcenia nauczycieli typu licealnego na Warmii i Mazurach, dwa z nich zorganizował Wytrązek, w środowisku z przewagą ludności autochtonicznej, niekiedy władającej jedynie językiem niemieckim lub gwarą mazurską (Radziszewska i Zakrzewska, 2014, s. 108–112; Sempioł, 1983).

W styczniu 1950 roku Ministerstwo Oświaty powołało Wytrązka na stanowisko kierownika Okręgowego Ośrodka Dydaktyczno-Naukowego. Jako kierownik wykazywał duże zainteresowanie pracami ośrodka, systematycznie odbywał hospitacje liceów pedagogicznych i szkół ćwiczeń, klas I–IV szkół podstawowych, organizował konferencje kierowników zespołów samokształceniowych, ponadto utrzymywał stały kontakt z kuratorium. „W wielkim stopniu ułatwił naucz. liceów pedagogicznych i szkół podstawowych realizację nowych progra-

³¹ Wacław Pochwałowski, były więzień obozów hitlerowskich.

³² Emil Mysłowski (1895–1977) – studiował w Uniwersytecie im. Jana Kazimierza we Lwowie. W okresie międzywojennym pełnił funkcje kierownicze w męskich seminariach nauczycielskich w Zaleszczykach i w Czortkowie. We wrześniu 1946 roku zorganizował Państwowe Liceum Pedagogiczne w Szczytnie i był jego kierownikiem do 1949 roku. Po przeniesieniu zakładu do Lidzbarka Warmińskiego również pozostawał na stanowisku kierowniczym (1949–1953). W latach 1953–1954 pracował jako nauczyciel w Liceum Pedagogicznym w Morągu. Następnie związał się ze Studium Nauczycielskim w Olsztynie (Radziszewska, 2017, s. 519).

³³ AUWM WSP, Wytrązek Bolesław, Przeniesienie, Olsztyn, dn. 1.09.1950, k. 29.

³⁴ Archiwum Akt Nowych w Warszawie, zespół: Ministerstwo Oświaty,teczka: Biuro Ziem Odzyskanych, sygn. 1234, Pismo Kuratorium Okręgu Szkolnego Mazurskiego w Olsztynie do Ministerstwa Oświaty Biura Ziem Odzyskanych w Warszawie z dn. 16 marca 1946 r., k. 296.

³⁵ AUWM WSP, Wytrązek Bolesław, Przeniesienie, Olsztyn, dn. 1.09.1950, k. 29.

mów³⁶. W Giżycku starał się o zmianę miejsca pracy, co tak relacjonuje: „Na własną prośbę zostałem z dniem 1.IX.1951 r. przeniesiony na stanowisko kierownika sekcji dydaktyczno-naukowej – spośród przedmiotów pedagogicznych w zakresie nauczania początkowego – do Wojewódzkiego Ośrodka Doskonalenia Kadr Oświatowych w Olsztynie³⁷. Na stanowisku kierownika Okręgowego Ośrodka Dydaktyczno-Naukowego Przedmiotów Pedagogicznych pozostał do 31 sierpnia 1954 roku³⁸.

W latach 1949–1953 pełnił funkcję kierownika naukowego wakacyjnych kursów dla nauczycieli i instruktorów szkół podstawowych klas I–IV. Kursy miały charakter okręgowy i centralny³⁹.

W środowisku olsztyńskim Wytrzązek dał się poznać jako dobry pedagog i organizator. W 1954 roku został zaproszony na spotkanie ws. podjęcia prac nad wdrażaniem nowej reformy systemu kształcenia nauczycieli, zwłaszcza w zakresie przygotowania kandydatów na nauczycieli szkół podstawowych. Zmiany dotyczyły reorganizacji liceów pedagogicznych i powołania nowych zakładów – dwuletnich studiów nauczycielskich. Studia nauczycielskie miały kształcić nauczycieli specjalistów na etapie klas V–VII szkoły podstawowej w zakresie wybranych grup przedmiotów (Uchwała, 1955). Rezultat spotkania doprowadził do następujących ustaleń, co tak relacjonuje dyrektor Departamentu w Ministerstwie Oświaty Edward Pietkiewicz: „W związku z rozmową przeprowadzoną w Wydziale Oświaty przez wizytatora Ministerstwa Oświaty z dn. 2 i 3 czerwca br. Ministerstwo poleca powierzyć obowiązki organizatora Studium Nauczycielskiego obywat. Wytrzązkowi Bolesławowi, kier. sekcji WODKO w Olsztynie. Do pomocy należy przydzielić jedną siłę administracyjną⁴⁰. Wytrzązek przyjął nowe obowiązki z nominacją od 1 czerwca 1954 roku do odwołania⁴¹. Na stanowisko dyrektora SN powołano go 2 września 1954 roku⁴².

Wytrzązek we wrześniu w 1954 roku otworzył pierwsze w województwie olsztyńskim Studium Nauczycielskie (S. Achremczyk, 2010, s. 69; Radziszewska, 2017, s. 519). Kolejne w Ostródzie uruchomił Jerzy Korcozowicz w 1960 roku

³⁶ AUWM WSP, Wytrzązek Bolesław, Opinia o pracy ob. Wytrązka Bolesława, Olsztyn, dn. 23.04.1950, k. 73.

³⁷ AUWM WSP, Wytrzązek Bolesław, Życiorys, Olsztyn, dn. 26.05.1969, k. 7.

³⁸ AUWM WSP, Wytrzązek Bolesław, Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Olsztynie, Zaświadczenie, Olsztyn, dn. 29.11.1991, k. 1.

³⁹ AUWM WSP, Wytrzązek Bolesław, Życiorys, Olsztyn, dn. 12.01.1955, k. 10.

⁴⁰ AUWM WSP, Wytrzązek Bolesław, Powołanie organizatora Studium Nauczycielskiego w Olsztynie, Warszawa, dn. 22.06.1954, k. 1.

⁴¹ AUWM WSP, Wytrzązek Bolesław, Pismo kierownika wydziału PWRN w Olsztynie do Wytrązka Bolesława, Olsztyn, dn. IX.1954, k. 35.

⁴² AUWM WSP, Wytrzązek Bolesław, Odpis powołania na stanowisko dyrektora SN, Olsztyn, dn. IX.1954, k. 54.

(Radziszewska i Zakrzewska, 2014, s. 114–115). W roku szkolnym 1954/1955 w SN w Olsztynie zorganizowano dwa kierunki studiów: język polski i matematykę z fizyką. Naukę dzienną podjęło wówczas 83 słuchaczy. Słuchacze zamieszkiwali w olsztyńskim Domu Studenta przy ul. Niepodległości 57. Zajęcia dydaktyczne zaś odbywały się w salach wynajmowanych w budynku Liceum Pedagogicznego w Olsztynie (Radziszewska, 2017, s. 519–521). W kolejnym roku na trzech specjalnościach: filologia polska, matematyka i fizyka, biologia i prace ręczne rozpoczęło dzienną naukę 126 słuchaczy⁴³. Od roku 1956 zaczęto tworzyć jednokierunkowe specjalizacje, a w 1962 roku powrócono do specjalizacji dwuprzedmiotowych.

Wytrązek do 15 sierpnia 1958 roku pełnił obowiązki dyrektora SN w Olsztynie⁴⁴. Pod jego kierunkiem pierwsze dyplomy ukończenia SN otrzymało 32 słuchaczy (1956). W kolejnych dwóch latach – 96 osób. Zakład kształcenia nauczycieli rozwijał się dynamicznie, jednak Wytrązek podjął decyzję o ustąpieniu z funkcji kierowniczej⁴⁵. W treści rezygnacji napisał: „Proszę o zwolnienie mię z dniem 15 sierpnia br. ze stanowiska dyrektora Studium Nauczycielskiego w Olsztynie, pozostawiając mię na stanowisku nauczyciela przedmiotów pedagogicznych tegoż Studium”⁴⁶. Rezygnacja mogła wynikać z dodatkowych obowiązków. Otóż od 1957 roku został zatrudniony jako psycholog w Poradni Wychowawczo-Zawodowej w Olsztynie. Z pracy nauczyciela w SN nie zrezygnował. Pracował do czasu jego likwidacji, czyli do 31 sierpnia 1969 roku⁴⁷.

Zadania SN przejęły powoływane od 1969 roku wyższe szkoły nauczycielskie (WSN). Olsztyńska WSN rekrutowała w pierwszej kolejności nauczycieli byłego SN. Ofertę pracy otrzymał również Wytrązek. Od 1 września 1969 roku do 31 sierpnia 1971 roku był zatrudniony w charakterze starszego wykładowcy

⁴³ Biblioteka Instytutu Północnego im. Wojciecha Kętrzyńskiego w Olsztynie, zespół: Zbiory Specjalne, sygn. R-158/V/3, Przekrój społeczny słuchaczy Studium Nauczycielskiego w Olsztynie (studia dzienne), k. 190.

⁴⁴ AUWM WSP, Wytrązek Bolesław, Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Olsztynie, Zaświadczenie, Olsztyn, dn. 29.11.1991, k. 1.

⁴⁵ Dyrektorami Studium Nauczycielskiego w Olsztynie w latach 1954–1969 byli kolejno: Bolesław Wytrązek (1.09.1954–31.08.1955), Zdzisław Ratyński (1.09.1955–30.11.1956), Bolesław Wytrązek (1.12.1956–15.08.1958), Emil Mysłowski (1.09.1958–31.08.1960), Michał Płocica (1.09.1960–31.08.1961), Piotr Limanowski (1.09.1961–31.08.1965), Alojzy Zdaniukiewicz (1.09.1965–31.08.1967) i Waław Najmowicz (1.09.1967–31.08.1969). Biblioteka Instytutu Północnego im. Wojciecha Kętrzyńskiego w Olsztynie, zespół Zbiory Specjalne, sygn. R-158/V/3, Dyrektorzy Studium Nauczycielskiego, k. 180.

⁴⁶ AUWM WSP, Wytrązek Bolesław, Pismo do Wydziału Oświaty PWRN, Olsztyn, dn. 23.06.1958, k. 57.

⁴⁷ AUWM WSP, Wytrązek Bolesław, Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Olsztynie, Zaświadczenie, Olsztyn, dn. 29.11.1991, k. 1.

w WSN w Olsztynie⁴⁸. Z dniem 1 września 1971 roku przeszedł na emeryturę. W tej sprawie tak pisał do rektora WSN:

[...] proszę uprzejmie o rozwiązanie ze mną z dniem 31 sierpnia 1971 r. stosunku pracy w charakterze pracownika kontraktowego na stanowisku starszego wykładowcy w Zakładzie Psychologii na Wydziale Pedagogicznym. Proszę swoją motywując niezbyt pomyślnym stanem zdrowia spowodowanym cukrzycą, która daje mi się coraz bardziej we znaki, [...] Chciałbym natomiast, o ile oczywiście Jego magnificencja pozwoli, nadal pracować w Zakładzie Psychologii na godzinach zleconych w wymiarze, jaki przewidują przepisy emerytalne⁴⁹.

Z dokumentacji archiwalnej wynika, że Wytrzązek nie był angażowany do pracy zleconej w trakcie emerytury.

Warto zwrócić uwagę, że w biografii Wytrzązka pojawił się moment, w którym próbował powrócić do stolicy województwa bydgoskiego. W maju 1959 roku skierował swą prośbę o przeniesienie do pracy w SN w Bydgoszczy przy ul. Seminarnej 3 do Kuratorium Okręgu Szkolnego Bydgoskiego w Toruniu⁵⁰. Niestety jego podanie zostało rozpatrzone odmownie. Wytrzązek pozostał w Olsztynie do końca swoich dni. Mieszkał przy ul. Niepodległości.

Wytrzązek angażował się w działalność pedagogiczną i jednocześnie prowadził intensywną pracę pisarską. Publikował m.in. w takich periodykach: jak: „Życie Szkoły”, „Klasy Łączone”, „Biuletyn Języka Polskiego”, „Wychowanie”, „Kwartalnik Pedagogiczny”, „Ruch Pedagogiczny”, „Głos Nauczycielski”, „Szkoła i Dom”, „Głos Olsztyński” oraz w pracach monograficznych pod redakcją Tadeusza Wróbla czy Wiktora Szczerby⁵¹. Był autorem ponad 131 artykułów i recenzji⁵².

Jest zauważalny jego udział w życiu społecznym. Jako członek ZNP czynnie uczestniczył w jego działalności, zwłaszcza w sekcji kształcenia nauczycieli, której przewodniczył. Współpracował z Instytutem Pedagogiki w Warszawie, zainicjował działalność Nauczycielskiego Zespołu Badawczego w strukturach olsztyńskiego ZNP. Angażował się w organizację okolicznościowych spotkań, m.in. z prof. drem Heliodorem Muszyńskim, doc. drem Władysławem Zaczyńskim, prof. drem Bolesławem Pleśniarskim, prof. drem Romanem Polnym (Wytrzązek,

⁴⁸ Tamże.

⁴⁹ AUWM WSP, Wytrzązek Bolesław, Pismo do Jego Magnificencji Obywatela Rektora WSP w Olsztynie, Olsztyn, dn. 25.03.1971, k. 26.

⁵⁰ AUWM WSP, Wytrzązek Bolesław, Przeniesienie, Toruń, dn. 28.07.1959, k. 69.

⁵¹ AUWM WSP, Wytrzązek Bolesław, Wykaz opublikowanych artykułów, k. 10–12.

⁵² Archiwum Państwowe w Olsztynie, zespół: Urząd Wojewódzki (dalej APO UW), sygn. 1253/15/791, Księga pamiątkowa Zasłużeni dla Oświaty i Wychowania (316), ob. Bolesław Wytrzązek, b. p.

1975, s. 88–95). Zasiadał w Zarządzie Wojewódzkim Towarzystwa Przyjaciół Dzieci. Od 1948 roku był związany z ZSL.

Za swój wkład w organizację powojennego szkolnictwa, zwłaszcza zakładów kształcenia nauczycieli, został odznaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski, Medalem 10-lecia Polski Ludowej (1955), Złotym Krzyżem Zasługi (1956) oraz wyróżniony: Złotą Honorową Odznaką „Zasłużony dla Warmii i Mazur”, Złotą Odznaką ZNP, Medalem Komisji Edukacji Narodowej (1969)⁵³.

Jako osoba zasłużona i znacząca dla miasta Olsztyna oraz regionu Warmii i Mazur został uhonorowany wpisem do Księgi Pamiątkowej „Zasłużeni dla Oświaty i Wychowania”⁵⁴.

Zmarł 30 kwietnia 1978 roku. Jest pochowany w kwaterze 31-10-11+12 na Cmentarzu w Olsztynie przy ul. Poprzecznej (Znani i zasłużeni).

Refleksje końcowe

Bolesław Wytrzątek przed przybyciem do Okręgu Mazurskiego przeszedł wszystkie szczeble edukacji nauczycielskiej i był już specjalistą w zakresie kształcenia nauczycieli. Na Mazurach i Warmii wniósł istotny wkład w dziedzinę kształcenia przyszłych nauczycieli. Był ceniony w społeczeństwie za nienaganną i wzorową postawę pedagoga – społecznika. Był również powszechnie znany ze swojego poświęcenia w działalność dydaktyczno-wychowawczą. Postać Wytrzątka należy umiejscowić nie tylko w gronie pionierów organizatorów szkolnictwa pedagogicznego, ale także twórców olsztyńskiej pedagogiki. Jego awans zawodowy prowadził przez pracę w zakładach kształcenia nauczycieli (licea pedagogiczne, studium nauczycielskie) po różne formy organizacyjne kształcenia nauczycieli i pedagogów, poprzedzające powstanie UWM. 55 lat temu Wytrzątek otrzymał angaż do nowoutworzonej w Olsztynie WSN, w której powołano Wydział Pedagogiczny. Pięć lat później Wydział Pedagogiczny wszedł w skład Wyższej Szkoły Pedagogicznej. Od 1999 roku znajduje się w strukturze UWM, przechodząc zmiany w nazwie jednostki. Podwaliny instytucjonalne zainicjowane i stworzone przez Wytrzątka oraz innych pionierów pozwalają na dalszy rozwój kadrowy, organizacyjny, dydaktyczny i naukowy olsztyńskiej pedagogiki.

⁵³ AUWM WSP, Wytrzątek Bolesław, Notatka informacyjna dot. charakterystyki kandydata do odznaczenia państwowego, podpisana przez rektora WSP doc. dra Sikorę, k. 14.

⁵⁴ APO UW, sygn. 1253/15/791, Księga pamiątkowa Zasłużeni dla Oświaty i Wychowania (316), ob. Bolesław Wytrzątek, b. p.

Bibliografia

- Achremczyk D. (2000). Bolesław Wytrązek – założyciel Liceum Pedagogicznego w Mrągowie. *Mrągowskie Studia Humanistyczne*, 2, 84–99.
- Achremczyk S. (2000). Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Olsztynie. W: A. Faruga i S. Achremczyk (red.), *Olsztyn Akademicki 1945–1950–2010*. Łódź: Wydawnictwo EDYCJA s. c. w Olsztynie.
- Archiwum Akt Nowych w Warszawie, zespół: Ministerstwo Oświaty,teczka: Biuro Ziem Odzyskanych, sygn. 1234.
- Archiwum Państwowe w Olsztynie, zespół: Urząd Wojewódzki, sygn. 1253/15/791, Księga pamiątkowa Zasłużeni dla Oświaty i Wychowania (316), ob. Bolesław Wytrązek, b. p.
- Archiwum Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, Akta osobowe pracowników WSP, Wytrązek Bolesław.
- Biblioteka Instytutu Północnego im. Wojciecha Kętrzyńskiego w Olsztynie, zespół Zbiory Specjalne, sygn. R-158/V/3.
- Bork B. (1994). *Nowy Dwór Wejherowski. Gniewowo i Sopieszyno. Przeszłość i teraźniejszość wsi lesockich w literaturze i pamięci mieszkańców*. Wejherowo: Rada Gminy Wejherowo.
- Cierzniewska R. (2001). Nauczyciel – wzrastanie w zawód w perspektywie pedagogicznej – autorska propozycja. W: I. Michalska i G. Michalski (red.), *Reformy edukacyjne w Polsce: tradycje i współczesność*. Skierniewice: Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna.
- Dawid J. (1895). *Zasób umysłowy dziecka: przyczynek do psychologii doświadczalnej*. Warszawa: Wydawnictwo „Przeglądu Pedagogicznego”.
- Dekret O kształceniu nauczycieli szkół powszechnych w Państwie Polskim. Dz.Urz. MWRiOP, 1919, nr 2, poz. 3.
- Dekret Ministra b. dziel. prusk. z dnia 17 stycznia 1920 r. o przejęciu ziem przyznanych Polsce traktatem wersalskim. Dz.Urz. 1920, nr 3.
- Dziennik Bydgoski*, 1929, z dn. 27 lipca, nr 171, s. 7.
- Eustachiewicz T. (red.) (1936). *Seminarja nauczycielskie Poznańskiego Okręgu Szkolnego, księga zbiorowa*. Poznań: Dyrekcja Seminariorów Nauczycielskich.
- Historia parafii*. Zaczerpnięte 31 maja 2024. Strona internetowa <https://diecezja-pelplin.pl/parafie/parafia-pw-swietego-jana-chrzyciela-w-grucznie/>
- Historia Szkoły Podstawowej im. Janusza Korczaka w Krąplewiczach*. Zaczerpnięte 31 maja 2024. Strona internetowa <https://spkraplevice.szkolnastrona.pl/index.php?c=article&id=1660>
- Historia szkoły*. Zaczerpnięte 31 maja 2024. Strona internetowa <http://spgruczno.szkolnastrona.pl/p,21,historia-szkoly>

- Januszewski B. (2023). *Pomorscy pedagodzy ofiary II wojny światowej*. Gdańsk: Instytut Pamięci Narodowej.
- Laskowice. Zaczepnięte 31 maja 2024. Strona internetowa [https://pl.wikipedia.org/wiki/Laskowice_\(wojew%C3%B3dztwo_kujawsko-pomorskie\)](https://pl.wikipedia.org/wiki/Laskowice_(wojew%C3%B3dztwo_kujawsko-pomorskie))
- Mackiewicz Z. (red.) (2004). *Historia szkolnictwa wyższego w Bydgoszczy*. Bydgoszcz: Bydgoskie Towarzystwo Naukowe.
- Magiera E. (2018). Obowiązki kierownika szkoły powszechnej w Polsce w latach 1932–1939 w świetle zaleceń centralnych władz oświatowych. *Pedagogika*, 1, 389–408.
- Mauersberg S. i Walczak M. (1999). *Oświata polska w latach 1944–1956. Wybór źródeł. Część pierwsza lata 1944–1948*. T. 1. Warszawa: Polskie Towarzystwo Psychologiczne.
- Nowak Z. (red.) (2002). *Słownik biograficzny Pomorza Nadwiślańskiego. Suplement II*. Gdańsk: Gdańskie Towarzystwo Naukowe.
- Okólnik z dnia 27 listopada 1944 r. w sprawie organizacji 3-miesięcznych Kursów pedagogicznych. *Dziennik Urzędowy Resortu Oświaty PKWN 1944*, nr 1–4, poz. 30.
- Pan Bolesław Wytrązek, *Dziennik Bydgoski*, 1937, z dn. 7 lutego, nr 30, s. 13.
- Plotek M. (2011). *Trudne początki Okręg Mazurski w latach 1945–1946*. Dąbrówno: Oficyna Retman.
- Pudrzyński A. (2019, 30 lipca). *Jeszcze żyjemy. Ostatnie takie lato*. Zaczepnięte 31 maja 2024. Strona internetowa <https://extraswiecie.pl/historia/jeszcze-zyjemy-ostatnie-tak-spokojne-lato/>
- Radziszewska M. (2016). Losy uczestników strajku szkolnego 1905 roku na przykładzie biografii Tadeusza Młodkowskiego. *Rozprawy z Dziejów Oświaty*, LIII, 83–94.
- Radziszewska M. (2019a). Początki instytucjonalizacji pedagogiki w Kortowie. W: U. Pulińska i M. Radziszewska, *50 lat olsztyńskiej pedagogiki Narodziny – konteksty – wyzwania*. Olsztyn: Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie.
- Radziszewska M. (2019b). Organizacja szkolnictwa w okresie pionierskim w Olsztynie przez Wydział Oświaty przy Urzędzie Pełnomocnika Rządu RP (kwiecień–sierpień 1945). *Komunikaty Mazursko-Warmińskie*, 1, 57–76.
- Radziszewska M. (2017). Studium Nauczycielskie w Olsztynie w latach 1954–1969. Przyczynek do badań szkolnictwa pedagogicznego na Warmii i Mazurach. *Komunikaty Mazursko-Warmińskie*, 3, 517–541.
- Radziszewska M. i Zakrzewska A. (2014). Zakłady kształcenia nauczycieli na Warmii i Mazurach w okresie PRL. W: J. Górniewicz i M. Warmiński (red.), *Pobrzeża badań pedagogicznych*. Olsztyn: Katedra UNESCO UWM Centrum Badań Społecznych Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego.

- Rogucki K. (2013). *Naczelnik Państwa Józef Piłsudski i Prezydent RP Stanisław Wojciechowski na Pomorzu i Kujawach*. W: M. Białkowski i W. Polak (red.), *Prezydenci Rzeczypospolitej Polskiej na Pomorzu i Kujawach*. Toruń: Urząd Marszałkowski Województwa Kujawsko-Pomorskiego w Toruniu.
- Rys historyczny*. Zaczepnięte 31 maja 2024. Strona internetowa <https://sp12.edu.bydgoszcz.pl/historia-m1,110.html>
- Sempioł J. (1983). *Licea pedagogiczne w województwie olsztyńskim 1945–1970*. Olsztyn: IKN ODN.
- Sowa P. (1969). *Po obu stronach kordonu. Wspomnienia*. Olsztyn: Pojezierze.
- Stankowski A. (1998). Lipkowski Otton. W: W. Bobrowska-Nowak i D. Drynda (red.), *Słownik pedagogów polskich*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Sto lat oświaty w Laskowicach*. Zaczepnięte 31 maja 2024. Strona internetowa <https://jezewo.eu/artukul/501/5002/sto-lat-oswiaty-w-laskowicach>
- Uchwała nr 276 Prezydium Rządu z dnia 18 maja 1954 r. w sprawie ulepszenia systemu kształcenia nauczycieli szkół podstawowych i średnich. Dz.U. MO z 1955 r. nr 7, poz. 57.
- Ustawa z dnia 1 lipca 1926 r. o stosunkach służbowych nauczycieli. Dz.U. 1926 nr 92, poz. 530.
- Ustawa z dnia 11 marca 1932 r. o ustroju szkolnictwa. Dz.U. 1932, poz. 389.
- Wezwanie do nauczycielstwa polskiego, Dz.Urz. Resortu Oświaty PKWN 1944, nr 1–4.
- Wypisy polskie dla klas wyższych szkół realnych i seminariów nauczycielskich* (1904). Cz. 2 /z wypisów St. Tarnowskiego przerobił Romuald A. Bobin. Lwów: nakł. I. Związkowej Drukarni we Lwowie.
- Wytrązek B. (1975). *Udział związkowych sekcji zawodowych w procesie doskonalenia nauczycieli i wychowawców*. W: *Związek Nauczycielstwa Polskiego na Warmii i Mazurach. Materiały na sesję naukową z okazji trzydziestolecia działalności (do użytku wewnętrznego)*. Olsztyn: IKNiBO.
- Zagórowski Z. (red.) (1924). *Spis nauczycieli szkół wyższych, średnich, zawodowych, seminariów nauczycielskich oraz wykaz zakładów naukowych i władz szkolnych*. Lwów – Warszawa: Książnica Polska.
- Znani i zasłużeni*. Zaczepnięte 31 maja 2024. Strona internetowa <https://zck.olsztyn.eu/p,102,znani-i-zasluzeni>
- Żydowskie machlojki, *Dziennik Bydgoski*, 1937, z dn. 5 lutego, nr 28, s. 10.

OB. BOLESŁAW WYTRĄZEK

ur. 2-III-1907 r. w Nowych Kraple-
wicach, pow. Świecie. Wykształ-
cenie wyższe mgr UJ w Kra-
kowie, specjalność psychologia

Pracę rozpoczął w 1926 r. w Gniewowie, pow. Wej-
herowo. Od 16-III-1930 r. do wybuchu wojny w 1939 r.
był kierownikiem publ. szk. powsz. III stop. w Gnu-
czynie, pow. Świecie. Po wojnie był naucz. Państwowych
Kursów Pedagogicznych w Bydgoszczy. Od 1-XII-1945 r.
obejmuje stanowisko dyr. PLP w Morągu potem w
Mrągowie a następnie w Giżycku. Od 1-IX-1951 roku
był kierownikiem sekcji naucz. pocz. w WODKO w Ol-
sztyźnie. Od 1-IX-1954 r. był organizatorem a potem
dyr. SN w Olsztynie. W latach 1969-71 pełnił obo-
wiązki wykładowcy w WSN. Napisał 151 artykułów
i recenzji oraz pełnił szereg funkcji społecznych.

Posiada odznaczenia: Medal X-lecia Polski Ludo-
wej, Złoty Krzyż Zasługi, Krzyż Kawalerski Odrodze-
nia Polski, Odznaka 1000-lecia, Medal Komisji Edu-
kacji Narodowej, Złota Odznaka Honorowa "Zasłu-
żonym dla Warmii i Mazur" oraz wiele wyróżnień.

Fot. 1. Karta z książki pamiątkowej *Zasłużeni dla Oświaty i Wychowania*

Źródło: APO, zespół: Urząd Wojewódzki, sygn. 1253/15/791, Księga pamiątkowa *Zasłużeni dla Oświaty i Wychowania* (316), ob. Bolesław Wytrązek, b. p.